

२५
१६(A-C)

अथ

१५
१६(A-C)

ग्रन्थनाम	कृतनाम	विषयः
(A) "योगवासिष्ठसारविवरणम्"	Yogvasishtha Sarvavaranam	वेदान्त
(B) "शब्ददीपिका"	Shabd dipika	व्याकरणम्
(C) "तुरगप्रशंसा"	शारङ्गधरः	धनुर्वेदः

(A) 2304 Turagprashansa.
(B) 2305
(C) 2306

(१६, १९, २३)

॥१॥

गङ्गागणेशायनमः॥ अथतुरङ्गप्रशंसालिख्यते॥ पुरासपक्षाहरयोविवेकःखेचराःकिल॥
गंधर्वेभ्यःसमुत्पन्नाःसदास्वच्छन्वारिणः॥१॥तेजोवाय्वम्बुदण्डाःसर्वेक्षितलक्षणाः॥वि
श्यशक्रोजगदेनशास्त्रिहोत्रंमहामुनिम्॥२॥छिन्निपक्षानमीषांत्वंयथास्थुर्वाहनाइमे
ईषिकास्त्रेणसोप्येषांपक्षास्तत्प्रीतयेछिनत्॥३॥ततःप्रसारितस्तेस्तुप्रादङ्गमिमंमुनिः
युष्मत्पक्षात्परंवेगश्चरणानांभविष्यति॥४॥यूयंशक्रादिदेवानांवाहनत्वेगमिष्यथ॥
तथाभूमिपतीनांचगौरवेणसमन्विताः॥५॥योराजाभवतांतुष्टिंखानपानादिभिस्सहक
रिष्यतिससर्वत्रजयवादीभविष्यति॥६॥अथागत्यभुवंराजांगतावाहनतांक्षयाः॥तेषां
धर्मार्थकामांश्चसाधयंत्युपकारिणः॥७॥आमूलमण्डलंयस्यागृहेसन्तिनवाजिनः॥८॥
हभित्तिषुतेनापिलेख्यादुरितशान्तये॥९॥अश्वायस्यजयस्तस्ययस्याश्वास्तस्यमेदिनी
निपत्ययुधिवेगेनमिषतांयुधिधन्विनाम्॥१०॥शत्रुंनिहत्ययात्येकःशूरोवाजिप्रभावतः॥श
स्त्रास्त्रेभिन्नरेहोपिआनोपिगुरुभारतः॥१०॥नमुञ्चतिरणेनाथमतःकेन्योहयात्सुहृत्
दूरस्थापिवलीशत्रुर्नशेतेरजनीष्यपि॥११॥तस्यभात्यायनंयस्यहरयोवेगवत्तराः॥॥१॥

॥१॥

ननरेर्नगजैःकार्यं सिद्धिर्भवतिभूमताम्॥१२॥तथानिमिषमात्रेणयथावाहेःसुसाधितैः॥
अथश्वानांसामान्यलक्षणम्॥ब्राह्मणक्षत्रियविशांश्चद्राणंचैवलक्षणैः॥१३॥जेयाह
योत्तमास्तेषुपूर्वपूर्वशुभावहः॥१३॥प्रायेणब्राह्मणांशुक्रैःक्षत्रियालोहिताःस्मृताः॥
वैश्यःपीतांभवर्णःस्यात्कृष्णवर्णश्चतुर्थकः॥१४॥पुष्पगंधःसदाविप्रःक्षत्रियोगुरुगंधकः
घृतगन्धोभवेद्वैश्योमरामोदीचतुर्थकः॥१५॥विवेकीसङ्गुणोविप्रस्तेजस्वीक्षत्रियोवली
दुष्टभावस्तथावैश्यःशूद्रोतिसत्वकारकः॥१६॥ब्राह्मणःक्षेमकृत्येषुसिद्धिं गच्छन्तिवा
जिनः॥क्षत्रियायुद्धकार्येषुवैश्याद्रव्यार्जनेसहो॥१७॥शूद्राश्चान्येषुकृत्येषुजातैर्ववा
जिनःसदा॥आरोहेयुक्तकार्येषुयश्चेच्छाश्वतींश्चियम्॥१८॥सदासुप्ताभवन्त्येतेवाजि
नायेतुभूमते॥जाग्रत्यायोधनेप्राप्तेकर्कटस्यचभक्षणो॥१९॥सुलक्षणमहावेगासु
सत्त्वाश्चातिघस्मराः॥जितश्रमाविनीतायेराजार्हास्तेहयास्मृताः॥२०॥अथावयवा
नांलक्षणानि॥आताम्रोपूजितावोष्टौवलिहीनौमृदुत्वचो॥जिह्वारक्ताचर्ब्वीचतालुर
क्तंप्रशश्यते॥२१॥धनस्थिग्धाःसुवहाश्चसमादंताःसुशोभनाः॥नातिदीर्घेपिधूनेव

॥ २ ॥

हनूवाहस्यशोभनौ ॥ २२ ॥ अत्यन्तनिर्गतिवैवस्ववद्वेनेक्वाविले ॥ प्रशस्तेवाजिनानेत्रे मध्यामेका
लतारके ॥ २३ ॥ सावर्त्तचविशालंचललाटंवाजिनंशुभम् ॥ शस्तंशुभंसमंचतमावर्त्तद्वयभूषि
तम् ॥ २४ ॥ ऊस्वताकर्णयोःशस्तातीक्ष्णतातनुतातया ॥ सदृशकुचितांदीर्घाध्व्यांग्रीवां
विदुर्बुधाः ॥ २५ ॥ केशरंचजटाहीनंमृदुदीर्घप्रशस्यते ॥ अनावर्त्तोदृष्टश्चैवस्कंधोवाहस्य
रजितः ॥ २६ ॥ उरोविशालंशस्तंचकुक्षौदीर्घोन्नतेशुभे ॥ ऊरुवर्त्तौसमौवाहो गूढजानुः
प्रशस्यते ॥ २७ ॥ अवक्रैर्मांसहीनेचवाजिजंघेचशोभने ॥ कूर्चंसमंसुसंधितंग्रन्थिब्रणवि
चर्जितम् ॥ २८ ॥ दटामंडूकिकाकृष्णावर्तुलाः पथुलाः खुराः ॥ पार्श्ववभ्युन्नतौदीर्घौसु
दृढौचसमौशुभौ ॥ २९ ॥ अविलम्बिसुसंवर्त्तजठरंवाजिनंशुभम् ॥ नातिदीर्घसमंपृथं
किंचिच्चविनशुभम् ॥ ३० ॥ पीनाकटिः सुवत्पश्चाद्भागः पथुः स्मृतः ॥ मृदुस्तिग्धाय
तेर्युक्तंवालेः पुष्टं प्रशस्यते ॥ ३१ ॥ दृष्टोचसमारजौविल्वमात्रौविलोमशौ ॥ कृष्णव
र्त्तौविहीनंचद्रस्वमेहनमिष्यते ॥ ३२ ॥ अयोगमानम् ॥ ऊर्ध्वंस्त्रीहित्रयंमानैर्मंगुलस्य
प्रशस्यते ॥ हस्तोपिहिसमाख्यातः चातुर्विंशतिरंगुलैः ॥ ३३ ॥ द्वाविंशत्यंगुलैवक्र ॥ २ ॥

२५
१६(८)

वज्रमोक्तिकवैडूर्यपुष्परंगंडनीलकम् ॥ पंचरत्नमिदं प्रोक्तं मैत्रेः कुंभेषु निःक्षिपेत् ॥ १ ॥ सुवर्णं सर्वदे
वत्यं सर्वदेवात्मको नलः ॥ सर्वदेवात्मको विप्रः सर्वदेवमयो हरिः ॥ २ ॥

अथ
पुराणप्रशंसा
१५
१६(८)
वाराहपुराणविरचितम्

2306

॥३॥

यस्यपादाः सिताः सर्वे तथा वक्रं च मध्यतः ॥ कल्याणपंचकः चक्रः सप्तकल्याणरुच्यसः ॥४५॥
यस्यपादाः सिताः सर्वे पुच्छं वसो मुखं तथा ॥ मूर्द्धजाश्च सिता यस्य तं विद्यादष्टमंगलम् ॥४६॥ मु
खे चंद्रकसं वीते जं वृफलसमाकृतिः ॥ खेतपादः स विज्ञेयो मल्लिकाक्षस्तु पूजितः ॥४७॥ रुक्म
वाजी भवेद्यस्तु कश्चित्तालुर्न दुष्टति ॥ कुसितावर्तकणोत्पिपंचकल्याणकः स्मृतः ॥४८॥
अथ भवति ॥ एको ललाटे द्वौ मूर्द्धि द्वौ द्वौ पाश्वेऽपि पर्वयोः ॥ द्वौ च वक्षसि विज्ञेयो वि
याणे चैव एव तु ॥४९॥ कूर्वावर्तः दशप्रोक्ता वाजिनः शुभकारकाः ॥ प्रयाणे मारुतो भा
ले वक्षिर्वक्षसि चान्विनौ ॥५०॥ सूर्या चंद्रमसौ मूर्द्धि रंध्रे स्वन्य गजाननौ ॥ उपरन्ध्रे ह
रीशोऽनुदर्शो वर्तः अतः शुभाः ॥५१॥ त्रयो यस्य ललाटे स्यान्नावर्तः अधरोत्तराः ॥ त्रि
श्रेणी सा च विज्ञेया वाजिदक्षिणी परा ॥५२॥ अनेनैव प्रकोरणं त्रयो ग्रीवास्थिताः शु
भाः ॥ ललाटे युगलावर्तौ चन्द्रार्कौ शुभकारकौ ॥५३॥ वृंदे चिंतामणिर्ज्ञेयश्चिंतीतार्थ
फलप्रदः ॥ आवर्तः पुष्टवंशेयः सूर्याख्यः शुभः स्मृतः ॥५४॥ न कुस्येते ॥ अथाशु
भलक्षणम् ॥ चत्वारोऽप्यसिताः पादाः सर्वस्वेतस्य वाजिनः ॥५५॥ भवन्ति यस्य सत्या ॥३॥

ज्योयमद्वतस्तद्वतः ॥ अन्यवर्णो शिरो यस्य पुच्छं चार्थस्य वाजिनः ॥५६॥ पुच्छेन शिरसा वापि
नानावर्णः स निश्चितः ॥ हीनस्तोऽधिकश्चैव करालो रुक्मतालुकः ॥५७॥ कुक्षालो मुखली
श्रेणीषु तैस्वामिघातकाः ॥ व्याघ्राभश्च स्तनी चैव द्विरवुरंककुटी तथा ॥५८॥ एकां उर्ये
वजातां डोवाहः पादाप्रकीर्तिताः ॥ पंचभिः सप्तभिर्दत्तैर्वा हीनाधिकौ स्मृतौ ॥५९॥ करा
ली चाधरैर्दत्तैः छाद्यते यस्य चोच्चरः ॥ रुक्मतालु भवेद्यस्य स भवेत् रुक्मतालुकः ॥६०॥
कुक्षालश्चोत्तरैर्दत्तैः छाद्यते यस्य चाधरः ॥ सितैकचरणः पुच्छे हीनस्तु मुखली स्मृतः ॥६१॥
भाले चावर्तकाः कर्णदेशे यस्य सष्टैः ॥ व्याघ्राभो व्याघ्रवर्णश्च स्तनयुक् स्तनी स्म
तः ॥६२॥ द्विरवुरोगे रवुरश्चैव रवुरैर्विद्याद्विचक्षणः ॥ आवर्तः ककुदेयस्य काकुटी स उदाह
तः ॥६३॥ सुखेनैकेन लेवेन हयस्त्वेकां संततिः ॥ शृंगभ्यां लोमशाभ्यां तुजातां डो न हित स्मृतः
॥६४॥ भस्माभक्क पुच्छं च रुक्मनीले परित्यजेत् ॥ विद्यात्केवल रुक्मश्च सर्वस्वेतश्च पूजितः
॥६५॥ अथ उरावर्तः ॥ पुच्छे जलुति कक्षायां मृदु गृहे हनौ हृदि ॥ मूर्द्धेशे केशपरितः क
र्णग्रेतश्च तथा ॥६६॥ अधरोष्ठे च द्याण्यंगं उयोश्चिबुके तथा ॥ मुखनाभौ त्रिके कु

॥४॥

सौ आवर्तस्तेतिनिदिताः॥६७॥ अथाश्वानां शुभाशुभचेष्टितम्॥ येषु धाः कथयंत्याशुशु
भवाय दिवा शुभम्॥ स्वामिनो वाजिनो विद्वेस्त विज्ञेयो विचक्षणे॥६८॥ यः सन्तदो हयो
रावमूर्ध्वक्रः करोति व॥ खुराग्रेण लिखन् भूमिं संशतिरेण जयम्॥६९॥ यः करोत्यसक
न्मूर्ध्वपुरीषं वा शुभोक्ष्णम्॥ संशतिपराभूतिमत्यंतं यश्च दुर्मताः॥७०॥ निष्का
रणं निशंतेयो देषरावं करोत्यपि॥ परचक्रागमानंतु स विज्ञेयो विचक्षणे॥७१॥ पुल
कांकितपुष्टो योजायते यस्य घोटकः॥ स संशंसति स्थिरस्यापि दुतंतस्य प्रयाणकम्॥७२॥
स्युलिंगायस्य दृश्यते पुष्टतोश्च स्ववक्रिजाः॥ निर्गच्छतः प्रहृर्नाशं संशंसति निशाग
मे॥७३॥ अश्वशालं समासाधय दंतं मधुमक्षिकाः॥ मधुजालं प्रवधन्ति म्रियंते श्व
स्तदा क्रवम्॥७४॥ सरटवारयेद्यत्नात्प्रविशन्ते हयालये॥ मंदुराग्रेतदा धायोरिक्तव
क्रोमहाकपिः॥७५॥ अथाश्वानां जन्मदेशान्प्रवक्ष्याम्यनुसर्वशः॥ उत्तमानां च मध्यानां
क्षिणानां यत्र संभवः॥७६॥ उत्तमास्ताजिकाः प्रोक्ताः पारसीकसमुद्भवाः॥ कोंकनाः स्वत
लानां श्वतथासौराष्ट्रजारुयाः॥७७॥ अथ मध्यमाः॥ उरोजाताश्च कीराश्च तरुकाः॥४॥

॥४॥

उत्तमाश्चस्य बुद्धिमान्॥ अंगुलद्वयहीनंतु मुखं स्यान्मध्यवाजिनः॥३४॥ ततोपि त्र्यंगुलं न्य
नंकनिष्ठस्य मुखं स्मृतम्॥ श्रीवोत्तमस्य वाहस्य घट्टपंचाशन्मितांगुलेः॥३५॥ चत्वारिंशत्
षडाधिकामध्यमाश्चस्य कीर्तिताः॥ उरः पृष्ठं कटिश्च मुखतुल्यं समादिशेत्॥३६॥ कर्णे
संज्ञकुलो प्रोक्तो तालुकं वषट्गुलम्॥ स्रक्षोऽङ्गुः पुष्टदंडः कथितो विंशदंगुलः॥३७॥
द्वाविंशदंगुलेः सेधे जंघे चैवोत्तमेशुभे॥ अष्टादशतथामध्यो हयस्यैव दूर्दशः॥३८॥ स
प्तौगुलिः खुरः प्रोक्तः उत्तमाश्चस्य पंडितैः॥ षडंगुलो भवेन्मध्यः कनिष्ठः पंचसंमितः॥३९॥ च
तुर्हस्तश्च विख्यातः उत्सेधेनोत्तमो हयः॥ अर्द्धहस्तेन हीनस्तु भवेन्मध्यस्तुरंगकः॥४०॥ ततो
हस्तेन हीनश्च हीनाश्चः सहयः स्मृतः॥ पंचहस्तप्रमाणेन देर्घ्यमुत्तमवाजिनम्॥४१॥ चतुर्भि
र्मध्यमे प्रोक्तं त्रिभिः साक्षेस्तथा धमः॥ अपांगतुष्टहले तु तिर्यगे वंप्रमाणयेत्॥४२॥ खुरा
तालुकुर्यावदूर्ध्वमानेन बुद्धिमान्॥ अथ हयानां शुभलक्षणानि॥ अथातः संप्रवक्ष्या
मिच्छाणानीह वाजिनान्॥ शुभानि वरैरावर्तैस्तानि विद्याद्विचक्षणः॥४३॥ सर्वश्वेते
हयोयस्तु श्यामे कप्रवणे भवेत्॥ स वाजीवाजिमे धार्हः श्यामकर्णः सुकीर्तितः॥४४॥

॥ ५ ॥

स्वलितेभीतेतथाचोन्मार्गगमिनि॥ कुपितेभ्रातचित्तेचषड्गुदण्डनिपातयेत्॥ २९॥ केषिते
स्वधुष्टिर्दृष्टंस्वलितेजघनान्तरम्॥ भीतेवक्षस्वलयं हन्याद्भ्रं चोन्मार्गगमिनि॥ ३०॥ कुपिते
पुष्पकस्थानंभ्रान्तजानुद्वयान्तरे॥ सर्वस्यप्राप्तदंडस्यदंडमेकंनिपातयेत्॥ ३१॥ अस्थानेताडि
तावाजीवरून् दोषानवाप्नुयात्॥ तावद्वचनितेदोषायावज्जीवत्यसौहयः॥ ३२॥ आवाहितावि
नश्यन्ति सर्वकर्मक्षमा अपि॥ रुश्याधिपतितांगाजायंतेत्यन्तवाहनात्॥ ३३॥ पंचधाराः प्र
चक्ष्वा मित्र विभिर्याः प्रकीर्तिताः॥ प्रथमाविक्रमाधाराद्वितीयापुलिकास्मृता॥ ३४॥ तृती
यापूर्णकंठीचचतुर्थीत्वरितास्मृता॥ पंचमीताडिताषष्ठीनिरालम्बाप्रकीर्तिता॥ ३५॥ वि
क्रमागतिरित्युक्ताचतुष्पादायुतास्मृता॥ मुखपादसमायुक्तापूर्णकंठीचसाभवेत्॥ ३६॥ स्वे
च्छयात्वरिताधाराताडिताचेवपंचमी॥ षष्ठीचेवतुयाधारास्वर्गलोकेषु तिष्ठति॥ ३७॥ यः
संख्यारोमकूपानां वाहस्यचहयस्य॥ तावत्कृत्स्नं वसेत्स्वर्गेहयपृष्ठेह तोनरः॥ ३८॥ यं लोकं
वाजिपृष्ठेषु हतागच्छंति मानवाः॥ तं लोकं नाधिगच्छंति वडतासुहताश्वये॥ ३९॥ अथवयोज्ञा
नम्॥ दन्तोद्ग्रेपवस्यामिवाजिनां मुख्यलक्षणम्॥ येन विज्ञानमात्रेण वयोज्ञानं प्रतीयते॥ ४०॥ ५॥

षड्भिर्देवैः सिताग्रे भवति हयशिशुस्तेः कषायेर्द्विरदः संदंशेर्मध्यमांत्यैः पतितसमुदितैस्त्रिष्वतु
ष्यंचवर्षाः॥ संदंशातुक्रमेण त्रिकुसमयुणिताः कालिकापीतशुक्लाः काचमाक्षीकशंखाव
कुचलनमथोदंतपातं विनद्धि॥ १॥ लघुत्वं मातृदोषेण पितृदोषेण मेदता॥ दोर्वल्यं स्वामि
दोषेण स्वदोषेनास्ति वाजिनाम्॥ २॥ महाघोणामहाकायामहोरस्त्रामहास्वनाः॥ स्निग्धागा
सर्वदायेचतेषामायुर्ध्वं वेदकु॥ ३॥ कर्णग्रेपीडितेयेषां सिंदुराभस्यदर्शनम्॥ शोणितस्य भवेत्
क्षिप्रं तेवाहाश्चिभ्राविनः॥ ४॥ स्निग्धादीर्घाश्चक्राश्चप्रोथस्यायस्यवाजिनः॥ भवंति विपुला
रेखास्तं बिंद्याच्चिरजीविनम्॥ ५॥ नभोजिघ्रंति येवाहाभास्करा रितदृश्यः॥ पशुकुक्षिकटीकक्षाः
सुनिद्राश्चिरजीविनः॥ ६॥ नेविस्मरंति येयासंसुभक्षाद्रुस्वमेहनाः॥ महाशिरोललाटाश्चवाजि
नश्चिरजीविनः॥ ७॥ अर्धप्रोथस्थितोरेखादृश्यंते यस्यवाजिनः॥ तथा मृत्युः समुद्दिष्टोदशमे
प्राप्यवत्सरम्॥ ८॥ अंगुलायां दशाक्षं नक्षत्रं तस्य जीवितम्॥ जीवेन्नयोदशाब्दानियस्यस्या
चतुरंगुलम्॥ ९॥ विनक्तुं पूर्वकायेन स्थूलजानुश्चयोहयः॥ श्रृणुसि कुरुस्तथा शतं स्वत्या
युः सप्रकीर्तितः॥ १०॥ जयदेवस्येते समावच्छिदिद्यामनुजकरिणो पंचचनिशाहयानां॥ द्वात्रिं
तं चरकरभयोः पंचचरुतिः॥ विरूपंत आयुः द्वात्रिंशमहिषयोद्वादशपुनः पुनः स्मृतम्॥

॥ ६ ॥

आगादीनां दशकसहिताः षड्परमम् ॥ ११ ॥ कस्यापि ओषधम् ॥ व्योषाजातिविडंगहिं गुरुजल
कूकृतकीर्सेधवः श्यामासर्षपदीपकादेशागुणं मांसं रसो न समम् ॥ संधायाम्बरसेलमेतसतते
यो विचक्षारया मिमांसतिः सप्तयुगदिको द्विरसनी सस्या दपास्यामयान् ॥ १२ ॥ इवाद्यते यवा
नीरं शिशिरं सर्वदा शुभम् ॥ हरीतकी हितानित्यं लवणं च दिनान्तरे ॥ १३ ॥ असितं चतुर्ल
स्यामलं ग्रंथिपादः श्रवतिकरसमीपे मूत्रधारासवेगा ॥ दशनचलखलीनः कुकुरस्कंधवेधः
कटिवरकठिनोरुदूरगः स्यात्तुरंगः ॥ १४ ॥ सवलविपुलकायो भर्तुरादेशवती समरविजयसंप
त्कारकः स्यात्तुरंगः ॥ विकसदसितनेत्रः स्निग्धगंभीरक्रेषस्त्वरितचतुरंगमीवायुवेगः ससत्त्वः
॥ १५ ॥ इति तुरंगप्रशंसा समाप्ता ॥ अथ खड्गप्रशंसा लिख्यते ॥ खड्गालक्ष्मीस्तथा राज्ञ्य
यशः खड्गा देवाप्यते ॥ खड्गा द्वे रि विष्णुनाशं च यत्नात्तम किं दध्महे ॥ १ ॥ अथ लक्षणम् ॥ लो
हानां लक्षणं वक्ष्ये यथोक्तं मुनिपुंगवैः ॥ निरंगसांगभेदेन ते लोहा विविधामताः ॥ २ ॥ निरंगः
कांचपाद्यादिभेदाद्विधामताः ॥ रसकर्मसुतेशस्तानाना व्याधिविनाशनाः ॥ ३ ॥ वक्ष्यंते
प्रायशो यस्मात्सांगाः खड्गदिकर्मसु ॥ नाना भेदेन चिह्नानिलोहानामभिदध्महे ॥ ४ ॥ खड्गो
गं सुदृढं दृढं स्य नीलमीषत्प्रतीयते ॥ रोहिणीतां विज्ञानी यातः क्षते वक्रवेदना ॥ ५ ॥ नीलपि
डं समागंच नीलपिंडं विडुर्बुधाः ॥ मयूरकंठं संस्थानं मे गंयस्य प्रतीयते ॥ ६ ॥ मयूरग्रीवकं

कु

॥ ६ ॥

राज्ञा श्रये ॥ हृद्गजाः सैंधवामध्यास्थलजातां तथा हयाः ॥ ७ ॥ अथ हीनाः ॥ शोभला आगी
लाश्चैव तथा सारस्वता हयाः ॥ अधमाष्टांशुणाः सर्वे ये च प्राग्दक्षिणे द्रुवाः ॥ ८ ॥ अथा
श्ववाहनविधिः ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि हयरोहणमुत्तममयनविज्ञानमात्रेण विख्यातः प्रियतो
व्रजेत ॥ ९ ॥ रूपावर्तगतिच्छाया सत्त्ववर्णो हयो वलम ॥ विगहीनस्य वाहस्य सर्वमेतन्निरर्थ
कम् ॥ १० ॥ तस्माद्देगयुतं वाहं तरुणं वलविग्रहम् ॥ वाहयेद्वाहकः सैजस्तरंगं सौत्वयन्मु
हुः ॥ ११ ॥ साक्षात्सुकठिना चैव किंचित्सांशुसमत्विता ॥ सभाचविपुला चैव पाषाणे दकसंयु
ताम् ॥ १२ ॥ त एकाष्टसमायुक्ता रंगभूमिं तु वर्जयेत् ॥ एकान्ते विजने चैव रंगभूमिः प्रशस्य
ते ॥ १३ ॥ स्थूलश्रको धनो मुखे भीत्येकामचलासनः ॥ अस्थानदंडपाती यो वा जीतस्य न धा
वति ॥ १४ ॥ दठासनो श्वतत्त्वरो प्राज्ञः सत्त्वबलोत्तरः ॥ स्वस्थानदंडपाती च सोऽनमो वाहकः
स्मृतः ॥ १५ ॥ चलति चलितपादः कर्णमध्यै कदृष्टिर्मचल निकटदेशे स्वासने संस्थितश्च ॥
हयहृदयमतिष्ठः स्थानदंडावपाती सखलतुरगवर्ग्यो पूज्यते पार्ष्वे नैः ॥ १६ ॥ ब्रा
ह्मणं भक्तिदानेन सौम्येन क्षत्रियं तथा ॥ वैश्यं शाब्देन दंडेन शूद्रं दंडेन वाहयेत् ॥ १७ ॥ द्वेषिते

॥७॥

मूल्यं कांतिलोहं प्रवक्षते ॥१८॥ अंगं रमनं पत्राभमं गेयस्मिन् प्रतीयते ॥ विद्यादमनवज्जंतु तीक्ष्णधारं
महागुणम् ॥१९॥ रुक्मभूमि सुवर्णममीषद्वज्जं गगनं समतमम् ॥ डाकिनी वज्रं कुं विद्यात्कालसंज्ञामथा
परे ॥२०॥ ऊर्ध्वगंकुपिलाभासं मंगेयस्मिन् प्रतीयते ॥ नकुलांगंतु तं विद्यात्स्फुरति रयादिना समम्
॥२१॥ आसीकामलिकायस्य शुद्धांगं कुंडलीकृतं ॥ शुद्धवज्रकनामानं पाहनागार्जुनो मुनिः ॥२२॥
षड्भुजैः शस्य ॥ अंतर्गाढं चिह्नं हीनं विशालं मध्ये स्थूलं स्थूलधाराति तीक्ष्णम् ॥ रक्षोवक्षः खेदनार्थं म
हांतः कृत्वा खड्गो देवराजो तिहृष्टः ॥२३॥ रामनाख्यं महांतं तु येन ते तुन जायते ॥ छेदे गाढं चिह्नं
हीनं प्राहुः खड्गं विचक्षणः ॥२४॥ वक्ष्ये यस्मिन् भवेत्खड्गे शरीरं पतिसन्निभम् ॥ अंगं यत्राभि
धेयं खड्गं प्राहुः खड्गं विचक्षणः ॥२५॥ एतं वीजं प्रतिमं मंगेयस्मिन् प्रतीयते ॥ महिषास्यः स
वेखड्गो नीलमेघसमो वि ॥२६॥ यस्यांगे स्थूलरेखा धनमस्त्येव रुचिः सर्वतो व्याप्यति
छेदारां तीक्ष्णा च सस्त्रा प्रविशति रुधिरस्य र्शमात्रेण खड्गः ॥ यस्याभः पीयमानं शमयति
निखिलं व्याधिमाधिसमग्रं वै रिश्रेणी विसंतं प्रविदति गिरिशो वज्रमेतत् गज्जादी ॥२७॥
यं प्राप्य क्षिते पः समग्रधरणीं शास्ति प्रशंतं द्विषत् सा स्वार्थं कृतार्थो कृतिनिखिलः संपद ॥७॥

वर्द्धमानः ॥ यस्मिन् लक्ष्मीस्थिरात्मावसति रतिपतिः सर्वलोकाधिना थं हित्वा तस्मात्प्रयत्नाद
यमत्तुल्यगुणः पूजनीयो नरेन्द्रे ॥२८॥ गुणदोषा च खड्गाणां वक्ष्यन्ते क्रमशो यथा ॥ यान्
विज्ञाय बुधः कुर्यात्खड्गजालं विचेतनम् ॥२९॥ अविज्ञातो धृतः खड्गो शुभसंपत्तिकारकः
विज्ञातः सकलैश्वर्यदायको भवति प्रभो ॥३०॥ तस्मात्तेषां गुणान्वक्ष्ये यथोक्तं मुनिपुंगवे ॥
यस्य यस्य तु यच्चिह्नं तच्चैस्सर्वांगसुंदरम् ॥३१॥ तं खड्गमुत्तमं प्राहुः सर्वसंपत्तिकारकम् ॥ अ
र्धचंद्राकृतिर्यस्मिन् खड्गे लाभाधिकं भवेत् ॥३२॥ अपि दोषसहस्राणि हंति चंद्रस्तमो यथा ॥
गदाचक्रं तथा शूलं उमरुं मंडलं तथा ॥ यत्र साभाविकं खड्गे सङ्गो न पडुर्लभः ॥३३॥ एक
वर्णो भवेद्यस्तुलक्षणे केन संयुतः ॥ स खड्गुराजो न पते विज्ञेयः शुभकारकः ॥३४॥ पीतं नीलं
तथा कृष्णं सितं वीजा कृति तथा ॥ यच्च दाडिमवीजा भंतं दृष्ट्वा प्रविदो विदुः ॥३५॥ निववक्षो
भवेद्यत्र रात्रिं दिव विलेपितः ॥ मधुरो मधुवर्णो भः स खड्गो देवदुर्लभः ॥३६॥ आहते
यत्र मधुरो ध्वनिः समुपजायते ॥ पूज्यः खड्गो न पते शत्रुसंचयनाशनः ॥३७॥ कांस्यस्य
नडाभातियस्मिन् खड्गे हते ध्वनिः ॥ खड्गोत्तमं तं वदति गीरीशः शुभदर्शनम् ॥३८॥०

॥८॥

यस्मिन्स्वदेशीरप्रतिफलतियथास्वङ्गराजोभिवंद्योवंद्योयंदेवदंदैरपियास्सभवेदुर्ध्वं
द्रोपपन्नः॥ नानावर्णैर्युतं चेत्सभवतिनपतेः शत्रुनाशैकहेतुः सेतुर्लक्ष्मीप्रवाहेनिखिल
रिपुकुलध्वंसनेधर्मकेतुः॥ ३९॥ लोहुरलाकरस्येते॥ अथदोषाः॥ स्वङ्गेषुलक्षणांचेत्स्या
द्यद्यद्येषुप्रकाशते॥ तद्युग्मं प्रभुसंपत्तयेभिश्चितंशत्रुसंपदे॥ ४०॥ यस्याधोदृश्यतेचिह्नं
मध्येयेनप्रकाशते॥ स्वहितार्थेनगङ्गान्तितंस्वङ्गमुनिपुंगवाः॥ ४१॥ यस्याग्रेदृश्यतेचिह्नं
मध्येमूलं समंततः॥ स्वङ्गं मध्यगुणं प्रादुःस्वङ्गशास्त्रविशारदाः॥ ४२॥ उर्ध्वेर्द्वे लक्षणां य
स्यपराध्वेनेवदृश्यते॥ अधमः सभवेत्स्वङ्गः स्थितिपानां भयावहः॥ ४३॥ ऊर्ध्वेर्द्वे लक्षणां
यस्यनाधोधोलक्षणां भवेत्॥ तंस्वङ्गं मध्यमं प्रादुःस्वङ्गशास्त्रविशारदाः॥ ४४॥ तिर्य
ग्यस्यभवेच्चिह्नं अपिसर्वगंगोचरम्॥ स्वङ्गाधमं तं नपतिर्द्विरादेवविवर्जयेत्॥ ४५॥
तिर्यक्चिह्नमधोर्ध्वस्याप्यर्ध्वेनवा भवेत्॥ नापकृष्टं न प्रकृष्टं तं प्रादुःस्वङ्गकोविदाः॥
४६॥ अधोर्ध्ववर्णैकः स्यादूर्ध्वेर्द्वेभिन्नवर्णकः वर्णशंकरवान्स्वङ्गो नपानां भ
यवर्धनः॥ ४७॥ आहतेयत्रस्वङ्गे स्यात्स्वनिःकाकस्वरोपमः॥ अं आकारध्वनिर्वा स्यात् ॥८॥

लोहंतंविदुर्ध्वनिपुंगवाः॥ नागकेशरपुष्पाभं अंगं यस्यप्रतीयते॥ ७॥ मयूरवज्रकंप्रादुर्लोहशा
स्त्रविदोजनाः॥ यस्मिन्निक्षिपश्चाभमंगलोद्देप्रतीयते॥ दुर्लभंतमहामूल्यं तित्तिरांगं सुपा
कजम्॥ ८॥ यस्मिन्शैवालमालाभं आदुस्तं मुनिपुंगवाः॥ भुक्तपार्श्वद्वयस्य मध्ये स्वर्ण
समांगकम्॥ ९॥ धूमवत्स्यामसंस्थानं मौषलं वज्रकं विदुः॥ मणालनीलप्रतिमं विवरेरय
संश्रितैः॥ १०॥ काकोलवज्रकंप्रादुःस्वर्णांगं वज्रचिंतकाः॥ अंगं प्रतीयतेयत्रवदुर्ग्रंथि
समन्वितम्॥ ११॥ दुर्लभंतमहामूल्यं ग्रंथिवज्रकमुच्यते॥ १२॥ लोहाणवस्येते॥ यत्ररू
प्यसमाभूमिरंगं श्वेतं प्रतीयते॥ धवलंतं गिरिपांडिपांडिजाः प्रवदंति हि॥ १३॥ चतुर्नी
यत्रावलीकालासौवनागासिपत्रिका॥ प्रादुःकालगिरिपांडिलोहशास्त्रविशारदाः॥ १४॥
धाराशुभा भवेद्यस्य मध्यं कज्जलसन्निभम्॥ रुक्मैरंगैश्चिह्नितं गौत्रं विद्यात्कज्जलव
ज्रकम्॥ १५॥ स्त्रैरततपत्राभमंगं रुक्मासिपत्रिका॥ कुटीरकः समाख्यातस्तत्क्षते
स्वपथुर्नवेत्॥ १६॥ केतकीपत्रसरशं अंगं यस्य प्रतीयते॥ विद्यात्केतकिवज्रकं तु
वीरलोहंप्रचक्षते॥ १७॥ निरंगं रूप्यपत्राभमीषनीलं निभंचयत्॥ दुर्लभंतमहा

॥७॥

खड्गः पप्रपलाशाभो मंडलाग्रश्च शस्यते ॥ करवीरपलाशाभो मंडलाग्रश्च शस्यते ॥ ६० ॥ कर
वीरपलाशाग्रसदृशश्च विशेषतः ॥ मरुहो न सुगन्धाश्च पद्मोत्पलसुगन्धिनाः ॥ ६१ ॥
वर्णितश्चोत्पलाकारा सुवर्णगगनस्पृशः ॥ समंगुलस्थाः शस्यन्ते ब्रह्माखड्गेषु भार्गवाः ॥ ६२ ॥
श्रीवृक्षपर्वताकारा लिंगपप्रनिभाश्च ये ॥ मंगलानां तथा न्येषां सदृशा ये च भार्गवाः ॥ ६३ ॥
काकोत्क सुवर्णाभा विषमां गुलिसंस्थिताः ॥ वंशानुगाः प्रशस्ताश्च न शस्तास्ते कदाचन ॥ ६४ ॥
खड्गेन पश्येद्दं वथा विवर्णयान्त च ॥ न चास्य कथयेन्मूल्यं जातिदेशं कथंचन ॥ ६५ ॥ उशि
ष्टानस्पृशेत्खड्गं निशिकुर्यान्नशीर्षके ॥ दिवा च पूजयेद्देनं गंधमाल्यात्न सत्पदा ॥ ६६ ॥
खड्गं प्रशस्तं मणिहेमयुक्तं कोशे सदा चंदनचूर्णयुक्तम् ॥ संस्थापयेद्भूमिपतिः प्रयत्ना
दक्षेत्रयेनं स्वशरीरवच्च ॥ ६७ ॥ श्रीविष्णुधर्मोत्तरभाषितानि चिह्नानि खड्गस्य शु
भाशुभानि ॥ विज्ञाय भूमीपते यः सदैव संधारयेयुः सुमुदे रूपानाम् ॥ ६८ ॥ इति ख
ड्गप्रशंसा समाप्ता ॥ अथ धनुर्वेदो लिख्यते ॥ ७० ॥ ईश्वरोक्ता धनुर्वेदा द्वा सस्यापि
सुभाषिता ॥ पद्यान्याकृष्य रचितो ग्रंथः संक्षेपतो मया ॥ १ ॥ विनाशाद्गंधरंता न्यो

॥८॥

धनुर्वेदार्थतत्त्ववित् ॥ यतः स्वप्ने निशाप्राप्ता शिवांतत्त्वविचारणा ॥ २ ॥ अतः सैदेहदोलायां रो
पणीयं न मानसम् ॥ ग्रंथे स्मिन् चापचतुरैर्बीरचितं तामले क्वचित् ॥ ३ ॥ यस्याभ्यासप्रसादेन
निष्पद्यन्ते धनुर्धराः ॥ जेतारः परसैन्यानां तस्याभ्यासोऽभिधीयताम् ॥ ४ ॥ एकोपियन्नगरेषु
सिद्धः स्याद्धनुर्धरः ॥ ततो यांत्यरयोद्वारं मगाः सिंहग्रहादिव ॥ ५ ॥ इति धनुर्वेदप्रशंसा ॥ अथ ध
नुर्वेदविधिः ॥ आचार्य्येण धनुर्देयं ब्राह्मणे सुपरीक्षिते ॥ ६ ॥ लुब्धो धूर्तैरुत्तमैश्च मन्त्रबुद्धौ
न दीयते ॥ ६ ॥ ब्राह्मणाय धनुर्देयं खड्गैश्च त्रिषु ययव ॥ वेश्याय दापयेत्कुतंगदं शूद्राय
दापयेत् ॥ ७ ॥ धनुश्चक्रं च कुतं च खड्गं च चक्रुरिकागदा ॥ सप्तमं बाहुयुद्धं स्यादेवं युद्धानि स
प्तधा ॥ ८ ॥ आचार्य्यः सप्तयुद्धं स्याच्चतुर्भिर्भार्गवः स्मृतः ॥ द्वाभ्यां चैव भवेद्योधैकैर्न गण
को भवेत् ॥ ९ ॥ हस्तः पुनर्वसुः पुष्यो रोहिणी चोत्तरात्रयम् ॥ अनुराधाः श्रिनी चैव रेवती दशमी
तथा ॥ १० ॥ जन्मस्थे च तृतीये च षष्ठे चैव सप्तमे तथा ॥ दशमैकादशे चैव सर्वकर्माणि कारयेत्
॥ ११ ॥ तृतीया दशमी चैव पंचमी सप्तमी तथा ॥ त्रयोदशी द्वादशी च तिथयस्तु शुभा मताः
॥ १२ ॥ सूर्यवारः शुक्रवारो गुरुवारस्तथैव च ॥ एतद्द्वारत्रयं धन्यं प्रारंभे शस्त्रकर्मणाम् ॥ १३ ॥

॥१०॥

एभिर्दिनेस्तु शिष्याय गुरुः शास्त्राणि दापयेत् ॥ संतर्प्य दानं होमाभ्यां सुरान् वेदविधानतः ॥ १४ ॥ ब्रा
ह्मणान् भोजयेत् ॥ तत्र कुमारीं श्राप्य नेत्रशः ॥ तापसान् च येदङ्ग्याये चान्ये शिवयोगिनः ॥ १५ ॥ अन्न
पानादिभिश्चैव वरुणा लंकारभूषणैः ॥ गन्धमाभ्येर्विचित्रैश्च रुतत्रयं पूजयेत् ॥ १६ ॥ कृतोपवासः
शिष्यस्तु धृतीजितपरिग्रहः ॥ बद्धोजलिपुटस्तत्र याचयेद्गुरुतो धनुः ॥ १७ ॥ अग्न्यासं ततः कार्यं
शिवोक्तं सिद्धिमिच्छता ॥ आचार्येण च शिष्यस्य पापघ्नं विघ्ननाशनम् ॥ १८ ॥ शिरवास्थानेन्यसे
दीशं वा ह्रुमुमेच केशवम् ॥ ब्रह्माणां नाभिं मध्ये तु जंघयोश्च गणाधिपम् ॥ १९ ॥ ॐ शिरवास्था
नेशं कुर्यान्नमः ॥ ॐ होवाहुमुमेकेशवाय नमः ॥ ॐ होनाभिं मध्ये ब्रह्मणे नमः ॥ ॐ हो जंघ
योगाणां पतये नमः ॥ ईदं शंकारयेन्न्यासं येन श्रेयो भविष्यति ॥ अन्येऽपि दुष्टमेतरेण हि संतिक
दाचन ॥ २० ॥ शिष्याय मानुषं चापं धनुर्मन्त्राभिर्मन्त्रितम् ॥ कांठानि मन्त्रितानि दद्याद्देवविद्यावि
धानतः ॥ २१ ॥ प्रथमं पुष्पवेधं च फलहीनेन पत्रिणा ॥ ततः फलयुतेनैव मत्स्यवेधं च कार
यते त ॥ मोक्षवेधं ततः कुर्याद्देववेधो भवेत्त्रिधा ॥ एतैर्वेधैः कृतैः पुंसां शराः स्युः सर्वसा
धका ॥ २३ ॥ वेधने चैव मोक्षस्य शरपातो यदा भवेत् ॥ पूर्वदिग्भागमाश्रित्य तदा स्याद्विजयी ॥ १० ॥

त्सर्वज्योतिरपुंगवे ॥ ४८ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि खड्गलक्षणं नुतनम् ॥ प्रधानदेहसंभूतं दे
व्यास्थिभिररिंदमः ॥ ४९ ॥ लोहं प्रधानं खड्गार्थं प्रशस्तं तद्विशेषतः ॥ खड्गिखट्वरिषिकवंश
स्तर्या रवेः पुच ॥ विदेहेषु तथांगेषु मध्यमग्रामवेषिषु ॥ सहग्रामेषु चीनेषु तथा कालेज
रेषु च ॥ ५१ ॥ लोहं प्रधानं तज्ज्ञानं खड्गानां शुभलक्षणम् ॥ खड्गिखट्वरपातार्थे रशो नीया
स्तु ते मताः ॥ ५२ ॥ कायछिद्रेष्वाधिके मर्मां प्रागुरवस्तथा ॥ स्तीक्ष्णछेदसहावं गार
दास्तर्यारकोद्गवाः ॥ ५३ ॥ असहाश्चैव विज्ञेया प्रभाषं तो विदेहजाः ॥ अंगदेशोद्गवास्त
क्षणासुरस्ताः सुदृढास्तथा ॥ ५४ ॥ लघवश्च तपातीक्ष्णः मध्यमग्रामसंभवाः ॥ आ
सारलघवश्च स्तीक्ष्णश्चेति देशसमुद्गवाः ॥ ५५ ॥ सहग्रामोद्गवाः खड्गाः सुतीक्ष्णाः
लघवस्तथा ॥ निवेणां निर्मलस्तीक्ष्णश्चेति देशसमुद्गवाः ॥ ५६ ॥ कालेजराः कालस
हास्तेषां वस्तामिलस्तथा ॥ शताहं मंयुजानां तु श्रेष्ठं खड्गं प्रकीर्तितम् ॥ ५७ ॥ तद
र्थं मध्यमे ते यंततो हीनेन कारयेत् ॥ प्रमाणान्मधिकं चैव छन्नं वे सतथैव च ॥ ५८ ॥
रीर्धः सुमधुरः शब्दो यस्य खड्गस्य भागवः ॥ किं किं लीसदशस्तस्य धारणं श्रेष्ठमुच्यते ॥ ५९ ॥

॥११॥

मायातिअतिजीर्णतु कर्कशम् ॥३७॥ दग्धं छिदं न कर्तव्यं वाद्याभ्यंतरदस्तकम् ॥ गुणहीनं गुण
क्रान्तं कांडदोषसमचितम् ॥३८॥ गलग्रंथिन कर्तव्यं तलमध्ये तथैव च ॥ जातिधृष्टं तसो द्वेगं
धवे कलहो बाधेः सह ॥३९॥ दग्धेन दह्यते देहं छिदं युद्धं विनाशनम् ॥ बाह्यलक्ष्यं न लभ्येत
तथैवाभ्यन्तरे पिबा ॥४०॥ हीने तु साधिते बाणे संग्राहे भंगकारकम् ॥ आक्रान्ते तु पुनः का
न पिलक्ष्यं प्राप्यते दृढम् ॥४१॥ गलग्रंथितं लग्रंथि धनहानिकरं धनुः ॥ एभिर्देधिर्विमुक्तं
च सर्वकार्यकरं स्मृतम् ॥४२॥ शाङ्गं पुनर्धनुर्दिव्यं विष्णोः परममानुषम् ॥ वितस्ति स
प्रसंमानं निर्मितं विश्वकर्मण ॥४३॥ न स्वर्गेन च पातालेन भस्मोक्तस्य चित्करे ॥ तद्वनुर्वशमा
याति मुक्तैवंपुरुषोत्तमम् ॥४४॥ यो रूषेयं तु यज्ञाङ्गं वहु वत्सरशो चितम् ॥ वितस्ति
भिः सार्धं षड्भिर्मितं सर्वार्थसाधकम् ॥४५॥ प्रायो योग्यं धनुः शाङ्गं गजारोहाश्वसादि
नाम् ॥ रथीनां च पदातीनां वा संचापं प्रकीर्तितम् ॥४६॥ इति धनुः प्रमाणम् ॥ अथ गुण
लक्षणानि ॥ गुणानां लक्षणं वेदक्ष्येया दशं कारयेद्गुणम् ॥ पट्टसूत्रो गुणः कार्यो कनि
ष्ठामानसमितम् ॥४७॥ अतु प्रमाणो निःसंधिः शुद्धोऽस्त्रिगुणतंतुभिः ॥ वर्तितः स्याद्गुण
लिङ्गाः स होमुधि ॥४८॥ अभावे पट्टसूत्रस्य हारिणी स्नायुरिष्यते ॥ गुणार्थम् ॥११॥

थवा ग्राह्या स्नायवो महिषी गवाम् ॥४९॥ तत्कालहतगोकर्णचर्मण छागलेन वा ॥ निर्लोम्भा
तुं तु रूपेण कुर्याद्वा गुणमुत्तमम् ॥५०॥ पक्ववंशत्वचः कार्ये गुणस्तु स्थावरो दृढः ॥ पट्टसू
त्रेण संबद्धः सर्वकर्मसहो युधि ॥५१॥ प्राप्ते भाद्रपदे मासे त्वगर्कस्य प्रशस्यते ॥ तस्यास्तत्र गु
णः कार्योऽपि वित्रः स्थावरो दृढः ॥५२॥ वृत्तार्कसूत्रतंतुनां हस्तास्त्वष्टादश स्मृताः ॥ तद्वत्तं द्विगु
णं कार्यं प्रमाणं यंगुणः स्मृतः ॥५३॥ इति गुणलक्षणानि ॥ अथ शरलक्ष्यः ॥ अतः परं प्रव
क्षामि शराणां लक्षणं शुभम् ॥ स्थूलं न चापि सूक्ष्मं च नापक्वं न कर्म मिजम् ॥५४॥ हीनग्रंथि
विदीर्णं च वर्जयेद्दीदृशं शरम् ॥ पूर्यग्रंथिं विस्मृतं च पक्वं च पांडुरं समरोहितम् ॥५५॥
कठिनं वर्तुलं कांडं यत्स्तीयात्सु प्रदेशजम् ॥ दोहस्तो मुष्टिहीनौ च देह्ये स्थूले कनिष्ठका ॥५६॥
विधेयः शरमाणेषु यत्रेष्टा कर्षयेत्ततः ॥ कंकहं सशरारीणां मत्स्यादक्रौंचके किनाम् ॥५७॥
एधाणो कुरराणां च पक्षा एते सुशोभनाः ॥ एकैकस्य शरस्यैव चतुः पक्षाणि योजयेत् ॥५८॥
दशांगुलमिताः पक्षाः शाङ्गं चापस्य मार्गणे ॥ षडंगुलप्रमाणेन पक्षच्छेदनं कारयेत् ॥५९॥
या ज्यादटाश्चतुः सख्याः सन्नदा स्नायुतंतुभिः ॥ शराश्च त्रिविधा ज्ञेयाः स्त्रीपुमांश्च न पुंसकः ॥

॥६०॥ अयेस्थूलो भवेन्नरीपश्चात्स्थूलो भवेत्पुमान्॥ समं न पुंसं ज्ञेयं तत्तल्लक्षार्थं प्रशस्यते
 ॥६१॥ इरपाते पुवत्याचपुरुषो भेदयेदृदम्॥ इति शरलक्षणानि॥ अथ फललक्षणानि॥
 फले तु शुद्धलोहस्य सुधारंती क्षामक्षणां॥ योजयेद्दुहलोहेन शरपक्षानुमानतः॥ ६२॥ आ
 रामुखं सुरप्रचणो पुष्टं चांद्रचंद्रकम्॥ सूचीमुखं च भलं च वत्सवंतं दिनलुकम्॥ ६३॥ कृति
 कं काकतुंडं च तथा चान्येप्यनेकशः॥ फलानि देशे देशेषु भवन्ति वक्ररूपतः॥ ६४॥ आरा
 ममुखेन वै चर्मश्चुरप्रेण च कार्मुकम्॥ सूचीमुखेन कवचं चर्धं चंद्रेणामस्तकम्॥ ६५॥ भले
 न हृदयं भेद्यं दिभलेन गुणं शरः॥ लोहं च काकतुंडेन तु क्षेणो पुष्टकेन च॥ ६६॥ अन्ये दोष
 छेदं ज्ञेयं शुद्धकाष्ठं विनिर्मितम्॥ मुखे च लोहं कंठेन बिद्धिं अंगुलसंमितम्॥ ६७॥ इति फल
 लक्षणानि॥ अथ फलपायनम्॥ फलस्य पायनं वक्ष्ये दिव्योषधिविलेपनैः॥ ६८॥ येन दु
 र्भेद्यवर्माणि भेदयेत्तत्तु परावत्॥ ६९॥ पिप्पली सैंधवं कुष्ठं गोमूत्रेण तु पेययेत्॥ अनेन
 लेपयेच्च स्त्रं लिप्ते चाग्नौ प्रतापयेत्॥ ७०॥ अतिशीतमनाविद्धं पीतनघृतं तथौषधम्॥ ततो
 निर्वापिते तैले लोहं तत्र विशिष्यते॥ ७०॥ पंचभिलवणोः पिष्टं मधुसिक्तैः ससर्षपैः॥ एभिः ॥१२॥

सखी॥ २४॥ दक्षिणे कलहो घोरो विदेशगमनं पुनः॥ पश्चिमे धनधातुं च सर्वं चैवोत्तरे शुभम्॥
 ॥२५॥ इशान्यापते नंदियं विदिशान्याश्च शोभनाः॥ हर्मपुष्टिकराश्चैव सिद्धिदाः शास्त्रकर्मणि॥ २६॥
 ॥२७॥ एवमेव धनं यंकुप्यात् शोखदुडुभिनिःस्वनेः॥ ततः प्रणम्य गुरवे धनुर्वाणान्निवेदयेत्॥ २७॥
 इति धनुर्दानविधिः॥ अथ चापप्रमाणम्॥ प्रथमं योगिकं चापं युद्धं चापं द्वितीयकम्॥ निज
 बाहुबलान्मानात् किंचिद्भुजं भंधनः॥ २८॥ बरेणाणाधिको धन्वी न तु प्राणाधिकं धनुः॥ धनुषा
 पीड्यमानस्तु धन्वी लक्ष्यं न पश्यति॥ २९॥ अतो निजबलान्मानं चापस्यास्तु भकारकम्॥ देवाना
 मुत्तमं चापं ततोऽप्यनं च मानवम्॥ ३०॥ अर्धपंचमहस्तं तु श्रेष्ठं चापं प्रकीर्तितम्॥ तद्विज्ञेयं ध
 नुर्द्विगुणं शंकरेण धृतं पुरा॥ ३१॥ तस्मात्परं शूरामेण ततोऽदोणेन धारितम्॥ दोणं द्रुहीतं पा
 र्थेन ततः सात्यकिना धृतम्॥ ३२॥ कृते युगे महादेवस्त्रेतायां चापिराघवः॥ द्वापरे दोण
 विषश्च देवं चापमधारयत्॥ ३३॥ चतुर्विंशंगुलो हस्तो चतुर्हस्तं धनुस्मृतम्॥ तद्भवेत्मा
 नवं चापं सर्वलक्षणसंयुतम्॥ ३४॥ त्रिपर्वपंचपर्वं च सप्तपर्वं प्रकीर्तितम्॥ नवपर्वं च कोद
 ङं चतुर्दशं शुभकारकम्॥ ३५॥ चतुःपर्वं च षट्पर्वं अष्टपर्वं विवर्जयेत्॥ केषां चिच्च भ
 वेच्चापं वितस्ति नवसंमितम्॥ ३६॥ अतिजीर्णमपक्वं च ज्ञातिघृष्टं तथैव च॥ अपक्वं भंग

॥१३॥

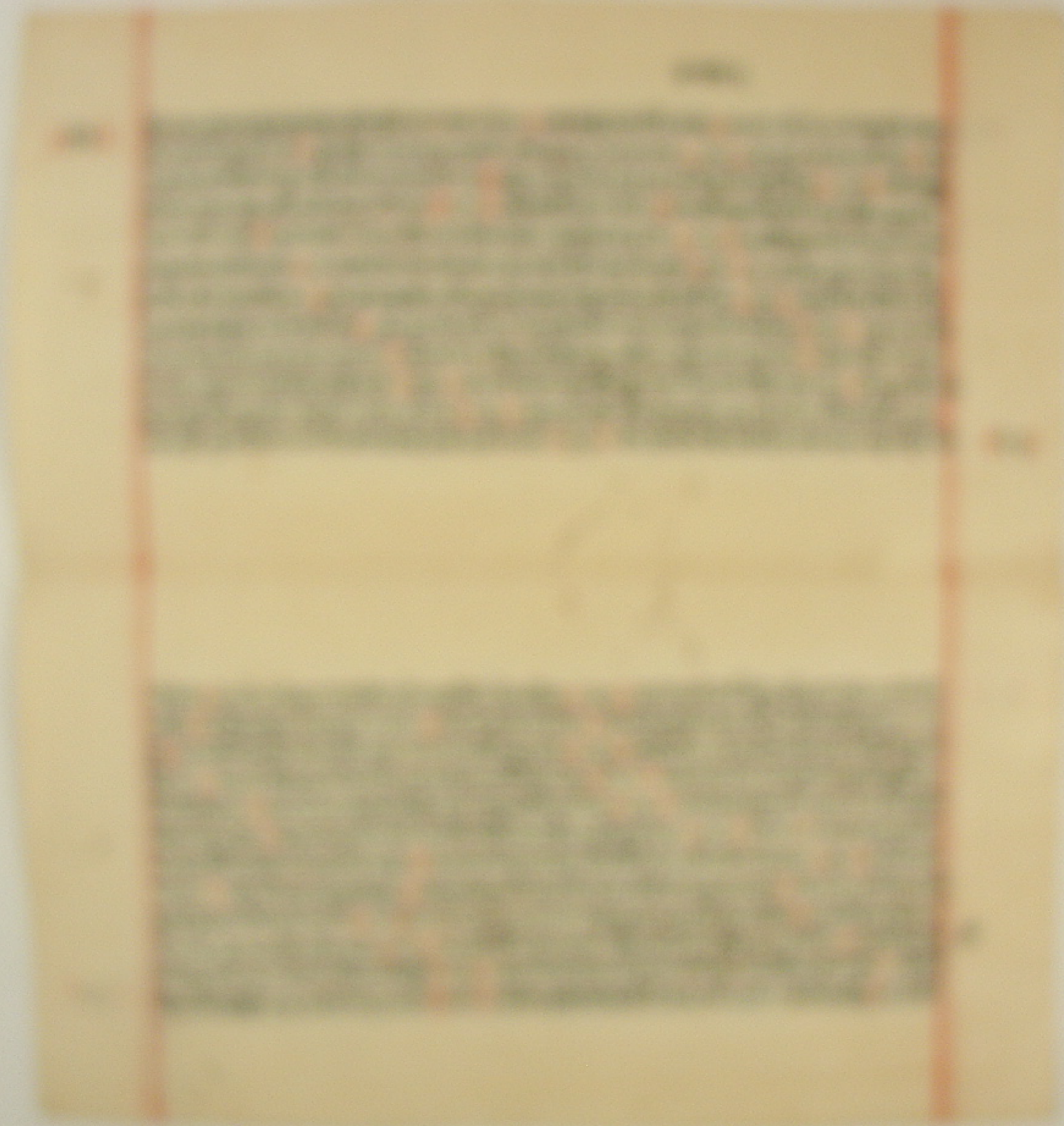
ध्वनिनांतनुविज्ञेयं स्थानकं शुभलक्षणम् ॥ इति स्थानानि ॥ अथ गुणमुष्टयः ॥ पताकावजमुष्टिश्च
सिंहकर्णितथैव च ॥ मुत्सरीकाकतुंडीचयोजनीयायथाक्रमम् ॥ ८१ ॥ दीर्घातुतर्जनीयत्राश्रि
तांगुष्टमूलकम् ॥ पताकासाचविज्ञेयानालिकादूरमोक्षणे ॥ ८२ ॥ तर्जनीमध्यमामध्यमंगुष्टावि
शतेयदि ॥ वज्रमुष्टिस्तसाज्ञेयास्थूलेनाराचमोक्षणे ॥ ८३ ॥ अंगुष्ठग्रेतुतर्जन्यामुखं यत्र नि
वेशनम् ॥ काकतुंडीचसूस्माणिलक्षेतुयोजिताचसा ॥ ८४ ॥ अंगुष्ठनखमूलेतुतर्जन्यग्रं सुसं
स्थितम् ॥ मुत्सरीसाचविज्ञेयाचित्रलक्षस्येव धने ॥ ८५ ॥ अथ धनुर्मुष्टिसंधानम् ॥ संधानत्रिवि
धं प्रोक्तं अधस्तुर्ध्वसं मंसदा ॥ योजयेत्त्रिः प्रकारं हि कार्यं खपियथाक्रमम् ॥ ८६ ॥ अधश्चदूरपाति
त्वं समेलक्ष्यं सुनिश्चले ॥ दृढस्फोटं प्रकुर्वीत ऊर्ध्वसंधानयोगतः ॥ ८७ ॥ अइति धनुर्मुष्टिः ॥
अथ व्यायाः ॥ कौशिकः केशमूले च शरं श्रेष्ठं च सात्विकः ॥ श्रवणे वत्सकर्णश्च ग्रीवायां भरतो भवे
त् ॥ ८८ ॥ असंकेतं संधानमात्रं व्यायाः पंच प्रकीर्तिताः ॥ कौशिकश्चित्रयुद्धेषु अधोसुद्धेषु सात्विकः
॥ ८९ ॥ वत्सकर्णश्च विज्ञेयो भरतो दृढमेदने ॥ दृढमेदं च दूरे च संधानमात्रमुद्दिशेत् ॥ ९० ॥ इति व्यायाः
अथ लक्ष्यम् ॥ लक्ष्यं चतुर्विधं ज्ञेयं स्थिरं चैव चलंतथा ॥ वेधयेत्त्रिप्रकारं तु स्थिरवेधी स उच्यते ॥ ९१ ॥ ॥१३॥

आत्मानं सुस्थिरं कृत्वा लक्ष्यं चैव स्थिरं बुधः ॥ चलंतवेधयेद्यस्तु आत्मना स्थिरं संस्थितः ॥ ९२ ॥ चलं
लक्ष्यं तु तत्प्रोक्तं आचार्येण स धीमता ॥ धनौ तु चलयेत्यत्र स्थिरं लक्ष्यं समाहितः ॥ ९३ ॥ चलाचलं
भवेत्तत्र प्रमेयमनिर्दिष्टम् ॥ उभावेव च लोयत्र लक्ष्यं चापि धनुर्धरः ॥ ९४ ॥ तद्विज्ञेयं द्वयं चलं श्र
मेणैव हि साध्यते ॥ श्रमेण स्वलिप्तं लक्ष्यं दूरं च वदुर्भेदनम् ॥ ९५ ॥ श्रमेण कठिना मुष्टिः शीघ्रं
संधानमाप्यते ॥ श्रमेण चित्रयोधित्वं श्रमेण प्राप्यते जयः ॥ ९६ ॥ तस्मादुरुसमं हि श्रमः
कार्यो विज्ञानता ॥ प्रथमं वामहस्तेन यः श्रमं कुरुते नरः ॥ तस्य चापक्रिया सिद्धिरचिरादे
व जायते ॥ ९७ ॥ वामहस्ते तु संसिद्धे पश्चादक्षिणभारमेत ॥ उभाभ्यां च श्रमं कुर्यान्ताराचेश्च
मेस्तथा ॥ ९८ ॥ वामेनैव श्रमं कुर्यात्सुसिद्धे दक्षिणे करे ॥ विशारवेनामसेनैव तथा व्यायेचको
शिके ॥ ९९ ॥ उदिते भास्करे लक्ष्यं पश्चिमायां निवेशयेत् ॥ अपराह्णे च कर्तव्यं लक्ष्यं पूर्वदि
गाश्रितम् ॥ १०० ॥ उत्तरेण सराकार्यं मण्डितं वश्यमविरोधकम् ॥ संग्रामेन दिवा कार्यं न ल
क्ष्यं दक्षिणा मुखम् ॥ १०१ ॥ पश्चिधन्वन्तरे लक्ष्यं ज्येष्ठं लक्ष्यं प्रकीर्तितम् ॥ चत्वारिंशन्मध्यमे
च विंशतिश्च कनिष्ठकम् ॥ १०२ ॥ शराणां कथितं ह्येतन्नाराचानामथोच्यते ॥ चत्वारिंशच्च

॥१४॥

त्रिंशच्चोऽशोचभवेत्ततः॥३॥ चतुःशतेश्चकांडानां॥ यो हिलक्ष्यं विसर्जयेत्॥ सूर्योऽप्येवासा
मने सज्येष्टो धनिर्ना भवेत्॥४॥ त्रिंशत्तैर्मध्यमश्चैव दिशताभ्यां कति एकः॥ लक्ष्यं तु पुरुषोऽसा
ने कुर्व्याच्चंद्रकसंयुतम्॥५॥ उर्ध्वं वेधी भवेज्ज्येष्टो नाभिवेधे च मध्यमः॥ यः पादवेधी लक्ष्य
स्य सकृन्निष्ठो मतो मम॥६॥ इति लक्ष्यम्॥ अथ अनाध्यापः॥ अष्टमी च अमा वस्या वर्ज्य
नीया चतुर्दशी॥ पूर्णिमा द्वितीया वन्निषिद्धा सर्वकर्मसु॥७॥ अकाले गार्जिते देवे दुर्दिने वा
यसं भवेत्॥ पूर्वकांड हतं लक्ष्यं मना ध्यायः प्रवक्ष्यते॥८॥ अमे च कुर्वतस्तत्र भुजंगो यस्मि
न श्यते॥ अथ वा भजते चापं यदैव अमकर्मणि॥९॥ नु द्यते वा गुणो यत्र प्रथमे वाणमोक्षते
अमे तत्र न कुर्वति शस्त्रे मतिमतां वरः॥१०॥ इत्यनाध्यायः॥ अथ अमक्रिया॥ अमक्रियां
प्रवक्ष्यामि अमसाध्यां सुचिन्मताम्॥ वेदां विज्ञानमात्रेण सिद्धिर्भवति नान्यथा॥११॥ प्र
थमे चापमारोप्य चूलिका बंधयेत्ततः॥ स्थानं कृतु ततः कृत्वा बाणोपरि करं न्यसेत्॥१२॥
तुल्यं धनुषश्चैव कर्तव्यं वामपाणिना॥ आदानं च ततः कुर्व्यात्संधानं च ततः परम्॥१३॥
सकृदा कश्य चापेन भूमिवेधं च कारयेत्॥ तमस्कृत्य शिवं विद्म्यजं बुधुः शरान्॥१४॥ ॥१४॥

प्रलेपयेत्तुल्यं लिप्ते चाग्नौ प्रतापयेत्॥१५॥ शिखिग्रीवानुवर्णा भं पीततप्तं तथोषधम्॥ ततः सु
विमलं तोयं पापयेत्तुल्यं मुत्तमम्॥१६॥ इति फलपायनविधिः॥ अथ नाराचनालीकोः॥ सर्वलोहा
स्तुये वाणानां चास्ते प्रकीर्तितः॥१७॥ पंचभिः पथुलैः पक्षैर्मुक्ता सिद्धांतिकस्य चित्॥१८॥
नालीकालघवो वाणानलं यंत्रेण नोदितः॥ अत्युच्च दूरपातेषु दुर्गयुद्धेषु ते मताः॥१९॥ इति न
राचनालीकोः॥ अथ स्थानमुष्णं कर्षणं लक्षणानि॥ स्थानान्येषां विधेयानि योजने भिन्नक
र्मणाम्॥ मुख्यः पंचसप्तमाख्याताः व्यापाः पंच प्रकीर्तितः॥२०॥ आश्रितो वामपादं च दक्षिणं
जानु कुंचितम्॥ आलीढं तु प्रकर्तव्यं॥ हस्तद्वयसंविस्तरम्॥२१॥ प्रत्यालीढं तु कर्तव्यं सव्यपा
दे तु कुंचनम्॥ दक्षिणं च पुनस्तद्वदूरपाते विशिष्यते॥२२॥ पादोऽसंविस्तरौ कार्ये सिमो हस्त
प्रमाणतः॥ विशाषस्थानं कृते यं कूटलक्ष्यं वेधने॥२३॥ समपादोऽसमो प्राप्नोति धनुषो च
सुसंगतौ॥ असमे च पुरो वामे हस्तमोत्रेण तं वपुः॥२४॥ दूरक्रममित्याहुः स्थानं कूटलमेव
ने॥ आकुंचितौ द्वौ यत्पादौ जानुभ्यां धरणी गतौ॥ सव्यं जानुगतं भूमौ दक्षिणं चतुर्कुंचितम्॥२५॥
अग्रतो यत्र दातव्यं तं विद्या कुरुडक्रमम्॥ पश्चात्तं प्रसिद्धं तु उपविश्य यथाक्रमम्॥२६॥

॥१६॥

च घटं चैव विध्येत्स्त्रीमुखेन हि ॥४५॥ इति दृढचतुष्कम् ॥ अथ चित्रविधिः ॥ बाणभंगकराव
र्त्तकाष्टछेदनमेव च ॥ विंडुकं गोलकं वेधये यो भेत्तिसज्जयि भवेत् ॥४६॥ लक्ष्यस्थाने दृढं कांडं स
त्मुखं छेदयेत्ततः ॥ किंचिन्मुखविधायार्द्धतिर्यकुवेधेषु केपुण ॥४७॥ समुत्तरे वत्समायां तं
तिर्यकुबायां तमंबरे ॥ शरैश्चारेण यः स्त्रियाद्वाणं भेदी स जायते ॥४८॥ इति चित्रविधिः ॥
काष्ठचक्रेण संयम्य तत्र वधा वराटिकाम् ॥ हस्तभाम्भसमानेन यो हंतिसधनुर्धरः ॥४९॥ इति
वराटिकावर्त्तकः ॥ लक्ष्यस्थाने न्यसेत्काष्ठशार्ङ्गं गोपुच्छसन्निभम् ॥ यस्त्रिधा तत्सुदुरप्रेण
काष्ठं भेदी स जायते ॥ इति विंडुकम् ॥ काष्ठगोलसु गंक्षिप्तं दूरमर्ध्वं पुरःस्थितैः ॥ अस्त्रं प्राप्ते
शरं पृष्ठे तज्जोपुच्छमुखेन हि ॥५१॥ यो हंति शरयुग्मेन शीघ्रं संधानयोगतः ॥ स स्याद्द
नुर्भतां श्रेष्ठः पूजिताः सर्वपार्थिवैः ॥५२॥ इति गोलकयुगप्रभृतिचित्रविधिः ॥ अथ स्थेनह
यस्थेन गजस्थेन च पत्तिना ॥ धावता च क्युमां काव्येलिस्थं हंति मनश्चितम् ॥५३॥ इति
धावल्लक्ष्यम् ॥ अथ शब्दवेधित्वम् ॥ लक्ष्यस्थाने न्यसेत्कांस्थपात्रं हस्तद्वयान्तरे ॥ ता
डयेच्छर्कराभिस्तं शब्दः संजायते यथा ॥ यत्रैवोत्पद्यते शब्दस्तस्य कृतचिंतयेत् ॥ कर्मे

५४

॥१६॥

याचितव्यापरोराज्ञावाणस्याकर्षणं प्रति ॥ प्राणवायुं प्रयत्नेन वाणेन सहस्रं रयेत् ॥१५॥ कुंभ
केन स्थिरं कृत्वा कुंभकारेण विसर्जयेत् ॥ इत्याभ्यासक्रिया चैवं धन्विनां सिद्धिर्निब्रताम् ॥१६॥
अण्मांस्तिष्ठते मुष्टिः शराः संवत्सरेण तु ॥ नाराचास्तस्य सिद्धयस्तुष्टो महेश्वरः ॥१७॥
युष्मवहारयेद्वाणं स पर्णवत्पीडयेद्बुधः ॥ धनवञ्चितयेत्तुल्यं यदीच्छेत्सिद्धिमात्मनः ॥१८॥ क्रि
यामिच्छेत्सिद्धिचार्याः ॥ दूरमिच्छेत्तु भार्गवाः ॥ राजानो दृढमिच्छेत्तु लक्ष्यमिच्छेत्तु चापरे ॥१९॥ ज
नानां रंजने येन लक्ष्म्या तात्प्रजायते ॥ हीनानापीषुण तस्मात्प्रशस्तं लक्ष्यं वेधनम् ॥२०॥
इति अमक्रियाविधिः ॥ विशारवाद्यानके स्थित्वा समसंधानमाचरेत् ॥ गोपुच्छसमवाणेन
सिंहकृएयां च मुष्टिना ॥२१॥ आकर्षेको शिकव्यायेन शिखीं चालयेत्ततः ॥ पूर्वपिरो समो क
र्यो समो सो निश्चलौ करौ ॥२२॥ चक्षुषीं स्पंदयेन्नैव दृष्टिं लक्ष्ये निश्चलौ जयेत् ॥ मुष्टिना द्वा
रितं लक्ष्यं शरस्याग्रे नियोजयेत् ॥२३॥ मध्यदृष्टिं गते ज्ञात्वा ततः कांडं विसर्जयेत् ॥ स्वल
त्येवं कदाचिन्तलक्ष्यं योजितः श्रमः ॥२४॥ इति लक्ष्यास्वलनविधिः ॥ अथ शीघ्रसंधा
नं ॥ आसनं चैव तूणीरासंधानं कर्षणं तथा ॥ क्षेपणं च त्वरायुक्तो वाणस्य कुरुते तु यः ॥२५॥

॥१६॥

॥१७॥ शस्त्रवारणम् **॥** हस्तार्कलंगलीकंदोग्रहीतस्तस्यलेपतः शूरस्यापिरतोपुंसोदपेहरतिकात
॥६७॥ गृहीतयोगनक्षत्रेरपामार्गस्यमूलकम् **॥** लेपमात्रेण **॥** वीराणां सर्वशस्त्रनिवारणम्
॥६८॥ अधःपुष्पीशंखपुष्पीलङ्कारुगिरिकर्णिका **॥** नलिनीसाहदेवीचपत्रमार्जारिकातया **॥६९॥**
विष्णुक्रांताचसर्वासांजयाग्राह्यारवेर्दिने **॥** वज्राभुजेविलेपाद्वाकायेशस्त्रोधवारिका **॥७०॥** सप्ये
व्याघ्रादिसत्वानांभूतादीनांनजायते **॥** भीतिस्तस्यस्थितायस्यमातरोद्योशरीरके **॥७१॥** गृही
तहस्तनक्षत्रेचूर्णंशुच्युदरीभवम् **॥** तत्प्रभावाद्भुजःपुंसःसंमुखेनैतिनिश्चयम् **॥७२॥** शुच्यु
दरीश्रीफलपुष्पचूर्णैःसंलिप्तगत्रस्यनरस्यहूरात् **॥** आघ्रायगंधदिरहोतिमत्तोमदस्य
जेत्केसरितोययोगम् **॥७३॥** श्वेतादिकर्णिकामूलंपाणिस्थंवाजयेद्भुजम् **॥** श्वेतकंदारि
कामूलंव्याघ्रादीनांभयंहरेत् **॥७४॥** पुष्पाकोट्यारितेमूलेपाटलोमुखसंस्थितोदेहस्य
टतिनोतीक्ष्णंभ्रुडलाग्रेरणोत्तमम् **॥७५॥** गंधार्पाउत्तरंमूलेमुखस्यसंमुखगतम् **॥** शस्त्रोद्य
वारयेत्तत्रपुष्पाकंविधिनोद्धृतम् **॥७६॥** विधिःउपवासः **॥** शुभायाःशरपुंखायाजयानी
लीजयथवा **॥** भुजेसिरसिवक्त्रेवास्थिताशस्त्रनिवारिका **॥७७॥** भूपाहिचोरभीतिघ्नी **॥१७॥**

॥१८॥ हितापुष्पभास्करे **॥** इतिशस्त्रवारणम् **॥** अथसंग्रामविधिः **॥** प्रथमंकीयते **॥** स्नातंशुक्लवस्त्रावृतोभ
वत् **॥** मांगल्यगीतसंयुक्तोदेवविप्रांश्चसूजयेत् **॥७८॥** क्षेत्रपालस्यनाम्नाचवलिदद्याद्विशोदश
शस्त्राणिचापिसंपूज्यरक्षामंत्रंस्मरेत्ततः **॥७९॥** मंत्रः **॥** शस्त्रेनपाहिनोदेविपाहिखड्गेनचांवि
के **॥** घेरास्त्रेननःपाहिचापज्यास्त्रेनच **॥८०॥** प्राच्यांरक्षप्रतीच्यांचचंडिकेरक्षदक्षिणे **॥** प्रा
मणेनात्मशूलस्य **॥** उत्तरस्यांतथोश्चरि **॥८१॥** सोम्यानियानिरूपाणित्रैलोक्यंविचरंतिते **॥** या
निचात्यंतघोराणितैरक्षास्मांस्तथाभुवम् **॥८२॥** खड्गशूलगदादीनिमानिचास्त्राणितेविके
रपल्लवसंगीनितैरस्मानुरक्षसर्वतः **॥८३॥** दिव्योषधीनांलेपंचरक्षाबंधंचकारयेत् **॥** किंचि
द्रुक्ताचपीत्वाचततःसन्नाहमावहेत् **॥८४॥** सेनापतिंगजारोहानाप्नोश्चभुभयांस्तथा **॥** मुख्या
नन्यानपिधनैर्वस्त्रैश्चपरितोषयेत् **॥८५॥** सर्वसारथिरारोप्यरथेसज्जेततःस्वयम् **॥** योज
येद्वाजिनःशुभान्संतुष्टान्विजितश्रमाश्च **॥८६॥** रथेचधारयेद्भद्रंकार्मुकाणांचतुष्टयम्
चतुःशतानिवाणानांतूणीरौचप्रपूरयेत् **॥८७॥** खड्गचर्मगदाशक्तिंपरिघंमुद्रंरथे **॥** ना
राचान्परशुंकुंतंपट्टिशदीश्वधारयेत् **॥८८॥** नरथानगजायस्यसोश्वमेवसमारुहेत् **॥**

॥१८॥

कटिवद्धैकतुलीरः खड्गशक्तिधनुर्धरः ॥८९॥ ततोर्जुनस्य नामानि विष्णुस्मरणपूर्वकम् ॥ जपेत्ततः
प्रविष्टे तच्चतुरंगवलेयुतः ॥९०॥ लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः ॥ येषां हृदि स्थो भगवान्
मंगलायतनो हरिः ॥९१॥ अर्जुनः फाल्गुनः पार्थः किरिटीश्वेतवाहनः ॥ भीमस्तुर्विजयो जिष्णुः सत्य
साचीधनंजयः ॥९२॥ एतान्यर्जुन नामानि यात्राकाले तु यः पठेत् ॥ स निजित्य रिपून् सर्वान् पुनरा
याति चाक्षतः ॥९३॥ इति संग्रामविधिः ॥ अथाक्षौहिणीसंख्या ॥ अक्षौहिण्यः संप्रतिष्ठा चरथानां
चर्मधारिणाम् ॥९४॥ संख्या गणनतत्त्वज्ञैः सहस्राण्येकविंशतिः ॥ उपर्यष्टोशतान्याहुस्तथा भू
यश्च सप्ततिः ॥९५॥ गजानां तु परीमाणैर्मेतदेव विनिर्दिशेत् ॥ जेयं लक्षं परातीनां सहस्राश्च तथा
नव ॥९६॥ शतानि त्रीणि पंचाशच्छूराणां शस्त्रधारिणाम् ॥ पंचषष्टिः सहस्राणि तथा श्वानां श
तानि च ॥९७॥ दशोत्तराणि घडादुः संख्या तत्त्वविदो जनाः ॥९८॥ अथ महासौहिणी ॥ खट्वयं
निधिर्वेदासिचंद्रौ ॥ मिहिनां शुभिः ॥ महासौहिणिका प्रोक्ता संख्या गणितकोविदैः ॥९८॥
॥१३३॥ २४ ॥ १०० ॥ कोट्यस्त्रयोदशतया लक्षाणामेकविंशतिः ॥ चतुर्विंशतिस्तु हस्तप्रोक्तानव
शतानि च ॥९९॥ महासौहिणिका प्रादुरिमां तत्त्वविदो जनाः ॥ महासौहिणिकायां तु रथाः कोटिमि

॥१८॥

१५३

द्वियमनो योगलुप्त्यनिश्चयतां व्रजेत् ॥५५॥ पुनः शर्करया तच्च ताड्य रहेतवे ॥ पुनर्निश्चयतां
नेयं शब्दस्थानानुसारतः ॥५६॥ ततः किंचित्कृतं दूरे नित्यं नित्यं विधानतः ॥ लक्ष्ये सन्ने न्यसेध्वं
तेशब्दवेधनहेतवे ॥५७॥ ततोवाणेन सहन्यादवधानेन तीक्ष्णधीः ॥ एतच्च दुष्करं कर्म भाग्यैः
कस्यापि सिद्धतिः ॥५८॥ इति शब्दवेधित्वम् ॥ अथास्त्रविधिः ॥ एवं श्रमविधिं कुर्याद्यावत्सिद्धिः
प्रजायते ॥ अमेसिद्धे च वर्षासु नैव ग्राह्यं नैव धनुः करे ॥५९॥ पूर्वोभ्यासस्य शस्त्राणां अवि
स्मरणहेतवे ॥ मासद्वयं श्रमं कुर्यात्प्रतिवर्षं शरदतो ॥६०॥ जाते चाश्विभुगे मासिनवमीद
वतारिने ॥ पूजयेद्दीश्वरं चंडीं गुरुं शस्त्राणि वाजिनः ॥६१॥ विप्रेभ्यो दक्षिणं दद्यात्कुमारीं भो
जयेत्ततः देव्यै पशुवलिं दद्याद्दुष्टे वा रित्रमंडले ॥६२॥ ततस्तु साधयेन्मंत्रान्नेरोक्तानां गमो
दितान् ॥ अस्त्राणां कर्मसिद्धर्थं जपहोमविधानतः ॥६३॥ ब्राह्मेनारायणं शैवेणैवं देवं वायव्यवा
रुणे ॥ आग्नेये चापरास्त्राणि गुरुदत्तानि साधयेत् ॥६४॥ प्रनोवा कूर्मभिर्जायं लब्ध्वा स्त्रे सु
शुचिष्मताम् ॥ अपात्रमसमर्थं च दहंत्यस्त्राणि परुषम् ॥६५॥ प्रयोगं चोपसंहारं यो वेत्ति
स भद्रुर्धरः ॥ सामान्ये कर्माणि प्रोक्तानि वशस्त्राणि योजयेत् ॥६६॥ इत्यस्त्रविधिः ॥ अथ

॥११॥

१५
१६(७)

तिरगोरिपूत ॥११॥ एककः पुरुषो दीर्घो दारयेन्द्रादती चमम् ॥ तदीर्णमनुदाय्यते यो धाश्रतमा अपि
॥१२॥ दुर्निवारितया चैव प्रभग्नमहती चम् ॥ अपामिव महावेगस्त्रस्ता मर्गाणा इव ॥१३॥ यस्तु भ
ग्रेषु सैन्येषु विदुतेषु निवर्तते ॥ पदे पदेश्वमेधस्य लभते फलमक्षयम् ॥१४॥ द्वाविमो पुरुषो लो
के सूर्य्यमण्डलभेदिनो ॥ परिव्राट् योगयुक्तश्चरणो चाभिमुखो हतः ॥१५॥ यत्र यत्र हतः श्वरः
शत्रुभिः परिचेष्टितः ॥ अक्षयं लभते लोके यदि क्लीवं न भाषते ॥१६॥ मूर्छितं नैव विकलं नाशस्त्रं
नान्ययो धितम् ॥ पलायमानं शरणं गतं चैव न हि संयेत ॥१७॥ भीतः पलायमानोऽपि नान्वेष्यो वली
यसा ॥ कदाचिच्छ्रुतां याति मरणं कृतनिश्चयः ॥१८॥ संभृत्य महतीं सेनां चतुरंगं महीपतिः
व्यूहयित्वा गतः सेनां स्थापयेज्जयलिप्सया ॥१९॥ अत्मायां वामहत्यां वा सेनायामिति निश्चयः ॥ ह
र्षो धो धगणस्यैको जयलक्षणमुच्यते ॥२०॥ अन्वेतं वायवो वांति पृष्ठे भानुर्वयांसि च ॥ अनुष्मवं
तो मेघाश्च यस्य तस्य रणे जयः ॥२१॥ अपूर्णे नैव मर्तव्यं संपूर्णे नैव जीवति ॥ तस्माद्देय्यं विधात
व्यं हंतव्यं परवाहिनी ॥२२॥ जिते लक्ष्मी मते स्वर्गः कीर्तिश्च धरणी तले ॥ तस्माद्देय्यं विधातव्यं
हंतव्या परवाहिनी ॥२३॥ इति युद्धविधिः ॥ एतच्छिवधनुर्वेदस्य भगवो व्यासस्य ॥ इति श्रीशार्ङ्गधरविर
चितायां धनुर्वेदस्य परिच्छेदः ॥ शुभमस्तु सर्वजगतां परहितनिरता भवंतु भूताः ॥ संबत् १८५६ आषाढ ॥१९॥

2206

सू२ तद्ध२

च२

पुरुषः

ताः स्मृताः ॥ १०० ॥ सप्तत्रिंशत्सहस्राणि गीयते तत्त्ववेदिभिः ॥ द्वादशैव सहस्राणि चत्वार्येव शतानि च ॥ १ ॥
प्रोक्तानवर्तितैर्देवमतौ गताः ॥ अश्वाश्चतुःकोटिमिताः त्वक्षाण्येकादशैव तु ॥ २ ॥ सप्तत्रिंशत्सहस्रा
णितथाशतचतुष्टयम् ॥ सप्ततिश्चैव संख्याताः प्रोच्यंते पत्तयस्ततः ॥ ३ ॥ षड्कोट्योशीतिलक्ष्णाणि पंच
धिकमितानि च ॥ द्विषष्टिश्च सहस्राणि तथाशतचतुष्टयम् ॥ ४ ॥ पंचाशत्तुसुसंख्याचमहाक्षौ
हिणीकाबुधैः ॥ इति महाक्षौहिणी संख्या ॥ अथ व्यूहविधिः ॥ मुखेरथागजाः पृष्ठे तत्पृष्ठे तु
पदातयः ॥ पार्श्वयोश्च हयाः कार्याः व्यूहस्यायं विधिः स्मृतः ॥ ५ ॥ अर्द्धचंद्रं च चक्रं च शक
टमकरं तथा ॥ कमलश्रेणिकागुल्मव्यूहानेवं प्रकल्पयेत् ॥ ६ ॥ इति व्यूहविधिः ॥ अथ युद्धवि
धिः ॥ ये राजपुत्राः सामंताः प्राप्तासेकजातयः ॥ तान्सर्वानुन्मेनः पार्श्वैरक्षायैः स्थापयेन्तपः
७ ॥ यस्मिन्कुलेयः प्रधानः स सर्वयत्नेन हिरक्षणीयः ॥ तस्मिन् विनष्टे किल सारभूते
नानाभिभंगे अरकावहंति ॥ ८ ॥ क्षत्रसारभूतं शस्त्रज्ञमनुराजिचेत् ॥ अतिस्वल्पश्रिये सै
न्यं वधेयं मुंडमंडली ॥ ९ ॥ धनुः संगतिसंश्रुद्धाः वाजिनो मुखदुर्वलाः ॥ आकर्णयन्ति तां योधाः
संग्रामेन यवादिनः ॥ १० ॥ परस्परानुरक्ता ये योधाः शार्ङ्गधनुर्धराः ॥ युद्धज्ञास्तुरगारूढास्ते जयं